

دانشگاه الزهرا
دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد

پایان نامه
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته علوم اقتصادی

عنوان:

سیمای فقر در شهر تهران (۱۳۸۷)

اساتید راهنما:

جناب آقای دکتر راغفر
سرکار خانم دکتر نخعی

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر نونزاد

نگارنده:

الهام محسنی

بهمن ۱۳۸۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به :

پدر و مادر عزیز و مهربانم
که همیشه مدیون زحماتشان هستم.

و

همسر گرامی و با محبتم
که بدون همراهی او این مهم محقق نمی گردید.

و

دختر عزیز و نازنینم فائزه
به خاطر اوقاتی که از او دریغ نموده ام.

و

کلیه کسانی که در این مدت مرا یاری نمودند.

تشکر و قدردانی می‌نمایم از:

استاد گرامی و ارجمند،

جناب آقای دکتر مسین راغفر

که با

کمک‌های صبورانه، راهنمایی‌های بی‌دریغ و تلاش‌های دلسوزانه
در تمام مراحل مرا یاری کردند.

و اساتید ارجمند

سرکار خانم دکتر منیژه نفعی و سرکار خانم معصومه نوذاد

که با راهنمایی‌های سودمند خود در پیشرفت این پروژه مرا یاری
نمودند.

و از خانواده عزیزم به ویژه

همسر مهربانم مهدی، خواهر دلسوزم زهرا و برادر گرامی ام رضا

و دوستان بامحبت‌م به ویژه

سمانه، سمیرا، کبری، ممدتہ و...

به واسطه حضور گرم و همراهی و همکاری بی‌دریغشان.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: طرح تحقیق

۲	مقدمه.....
۵	۱-۱- مسئله پژوهش.....
۷	۲-۱- پرسش‌های پژوهش.....
۷	۳-۱- اهداف پژوهش و ضرورت آن.....
۸	۴-۱- اطلاعات مربوط به روش شناسی پژوهش.....
۸	۱-۴-۱- تعریف جامعه آماری و ویژگی‌های آن.....
۸	۲-۴-۱- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها.....
۹	۳-۴-۱- توصیف آماری.....
۹	۵-۱- موانع و محدودیت‌های تحقیق.....

فصل دوم: مروری بر ادبیات موضوع

۱۱	مقدمه.....
۱۴	۱-۲- مروری بر مفاهیم و تعاریف فقر.....
۱۴	۱-۱-۲- تعریف فقر.....
۱۴	۱-۱-۱-۲- تعریف تانسند.....
۱۴	۲-۱-۱-۲- تعریف سن.....
۱۵	۳-۱-۱-۲- تعریف بانک توسعه آسیا.....
۱۵	۴-۱-۱-۲- تعریف اتکینسون.....
۱۵	۵-۱-۱-۲- تعریف بانک جهانی.....

- ۱۵-۱-۱-۲-۶- تعریف بوت و راونتری.....
- ۱۸-۱-۱-۲-۷- تعریف فقر با استفاده از شاخص‌های اجتماع.....
- ۱۹-۱-۱-۲-۸- فقر قابلیت.....
- ۲۰-۲-۲- خط فقر: تعاریف و نحوه اندازه‌گیری.....
- ۲۱-۲-۲-۱- اندازه‌گیری فقر شناسایی.....
- ۲۲-۲-۲-۱- خط فقر مطلق.....
- ۲۳-۲-۲-۱-۱- روش‌های مبتنی بر رویکرد نیازهای غذایی.....
- ۲۵-۲-۲-۱-۱- روش‌های مبتنی بر رویکرد نیازهای اساسی.....
- ۲۷-۲-۲-۱-۲- خط فقر نسبی.....
- ۲۷-۳-۲-۱-۲- خط فقر ذهنی.....
- ۲۹-۲-۲-۲- اندازه‌گیری فقر: تجمیع.....
- ۳۰-۲-۲-۱- شاخص‌های وقوع فقر.....
- ۳۶-۳-۲- مبانی نظری رابطه بین فقر و بازار کار.....
- ۳۷-۳-۲-۱- ساختار اساسی بازار کار در کشورهای در حال توسعه.....
- ۳۷-۳-۳- ویژگی‌های بازار کار در کشورهای در حال توسعه.....
- ۳۹-۴-۲- تبعیض در بازار کار.....

فصل سوم: مروری بر منابع (پیشینه تحقیق)

- ۴۳..... مقدمه
- ۴۴..... الف) مطالعات انجام شده در خارج از کشور.....
- ۵۳..... ب) مطالعات انجام شده در داخل کشور.....

فصل چهارم : معرفی، پردازش و تجزیه و تحلیل داده‌ها

مقدمه	۶۱
۱-۴- معرفی داده‌ها	۶۲
۱-۱-۴- پردازش داده‌ها	۶۲
۲-۴- ویژگی‌های بازار کار تفکیک شده در تهران	۶۳
۳-۴- اندازه‌گیری خط فقر	۶۷
۱-۳-۴- سازگاری	۶۷
۲-۳-۴- خط فقر مطلق: روش نیازهای اساسی	۶۷
۳-۳-۴- مؤلفه غیر غذایی خط فقر	۶۸
۴-۳-۴- مقیاس معادل	۶۹
۴-۳-۵- محاسبه جمعیت فقیر	۷۱
۴-۴- سیمای فقر شهر تهران با تأکید بر بازار کار تفکیک شده	۷۵
۵-۴- برآورد الگوی لاجیت	۹۰

فصل پنجم : جمع‌بندی و تحلیل نتایج

مقدمه	۹۴
۱-۵- بررسی نتایج	۹۴
۲-۵- توصیه‌های سیاستی	۹۸
منابع	۹۹

فهرست جداول

- جدول (۱-۱): توصیف آماری..... ۹
- جدول (۱-۳): میزان فقر در برزیل، ۱۹۹۵..... ۴۹
- جدول (۲-۳): شاخص شکاف فقر در گروه های مختلف خانوارهای روستایی در سال ۱۳۷۹..... ۵۵
- جدول (۳-۳): سهم خانوارها از فقر جامعه به تفکیک پایه تحصیلی سرپرست خانوار بر اساس مفهوم نسبی فقر ۷۹-۷۱..... ۵۷
- جدول (۴-۳): سهم فقر خانوارها از کل فقر جامعه به تفکیک نوع شغل سرپرست خانوار و بر پایه مفهوم فقر مطلق ۷۹-۷۱..... ۵۸
- جدول (۱-۴): ترکیب طبقات مختلف شغلی..... ۶۴
- جدول (۲-۴): نسبت مشاغل رسمی و غیر رسمی از بازار کار تهران..... ۶۵
- جدول (۳-۴): سهم طبقات مختلف شغلی از بازار رسمی و غیر رسمی شهر تهران..... ۶۶
- جدول (۴-۴): متوسط مقیاس معادل و متوسط خط فقر در هر بعد خانوار..... ۷۰
- جدول (۵-۴): نسبت فقر در شهر تهران..... ۷۱
- جدول (۶-۴): نسبت فقر، شکاف فقر، شدت فقر در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران..... ۷۲
- جدول (۷-۴): نسبت فقر در هر منطقه از کل فقرا..... ۷۴
- جدول (۸-۴): نسبت فقرا بر حسب طبقه شغلی..... ۷۵
- جدول (۹-۴): نسبت فقرا بر حسب نوع شغل (رسمی و غیررسمی)..... ۷۶
- جدول (۱۰-۴): نسبت فقرا بر حسب جنسیت سرپرست خانوار (از کل فقرا)..... ۷۷
- جدول (۱۱-۴): نسبت فقرای زن سرپرست و مرد سرپرست در هر گروه..... ۷۸
- جدول (۱۲-۴): نسبت فقرا بر حسب ماهر یا غیر ماهر بودن..... ۸۰
- جدول (۱۳-۴): سیمای فقر در شهر تهران بر حسب نوع شغل و طبقه شغلی..... ۸۱

- جدول (۴-۱۴): سیمای فقر شهر تهران بر حسب جنسیت سرپرست خانوار و به تفکیک نوع شغل، طبقه شغلی و مهارت (ترکیب فقرا) ۸۴
- جدول (۴-۱۵): سیمای فقر خانوارهای زن سرپرست در تهران بر حسب به تفکیک نوع شغل، طبقه شغلی و مهارت..... ۸۶
- جدول (۴-۱۶): سیمای فقر خانوارهای مرد سرپرست در تهران بر حسب به تفکیک نوع شغل، طبقه شغلی و مهارت..... ۸۶
- جدول (۴-۱۷): نسبت تعداد شاغلین در خانوارها..... ۸۸
- جدول (۴-۱۸): نسبت تعداد شاغلین در خانوارهای فقیر و غیر فقیر..... ۸۹
- جدول (۴-۱۹): نتایج حاصل از برآورد الگوی لاجیت..... ۹۲

فهرست نمودارها

- نمودار(۴-۱): سهم طبقات مختلف شغلی از بازار کار تهران.....۶۴
- نمودار(۴-۲): سهم مشاغل رسمی و غیر رسمی از بازار کار تهران.....۶۵
- نمودار(۴-۳): سهم طبقات مختلف شغلی از بازار رسمی و غیر رسمی شهر تهران.....۶۶
- نمودار(۴-۴): نسبت فقر در شهر تهران.....۷۱
- نمودار(۴-۵): نسبت فقر به تفکیک مناطق.....۷۳
- نمودار(۴-۶): نسبت فقرا بر حسب طبقه شغلی.....۷۶
- نمودار(۴-۷): نسبت فقرا بر حسب نوع شغل.....۷۷
- نمودار(۴-۸): نسبت فقرا بر حسب جنسیت سرپرست خانوار(از کل فقرا).....۷۸
- نمودار(۴-۹): نسبت فقرای زن سرپرست.....۷۹
- نمودار(۴-۱۰): نسبت فقرای مرد سرپرست.....۷۹
- نمودار(۴-۱۱): نسبت فقرا بر حسب ماهر یا غیر ماهر بودن.....۸۰
- نمودار(۴-۱۲): نسبت فقرا بر حسب نوع شغل در طبقه متوسط.....۸۲
- نمودار(۴-۱۳): نسبت فقرا بر حسب نوع شغل در طبقه پایین.....۸۲
- نمودار(۴-۱۴): سیمای فقر خانوارهای زن سرپرست.....۸۷
- نمودار(۴-۱۵): سیمای فقر خانوارهای مرد سرپرست.....۸۷
- نمودار(۴-۱۶): نسبت تعداد شاغلین در خانوارها.....۸۹
- نمودار(۴-۱۷): نسبت تعداد شاغلین در خانوارهای فقیر.....۹۰
- نمودار(۴-۱۸): نسبت تعداد شاغلین در خانوارهای غیر فقیر.....۹۰

فهرست جداول

- جدول (۱-۱): توصیف آماری..... ۹
- جدول (۱-۳): میزان فقر در برزیل، ۱۹۹۵..... ۵۵
- جدول (۲-۳): شاخص شکاف فقر در گروه های مختلف خانوارهای روستایی در سال ۱۳۷۹..... ۶۱
- جدول (۳-۳): سهم خانوارها از فقر جامعه به تفکیک پایه تحصیلی سرپرست خانوار بر اساس مفهوم نسبی فقر ۷۱-۷۹..... ۶۳
- جدول (۴-۳): سهم فقر خانوارها از کل فقر جامعه به تفکیک نوع شغل سرپرست خانوار و بر پایه مفهوم فقر مطلق ۷۱-۷۹..... ۶۴
- جدول (۱-۴): ترکیب طبقات مختلف شغلی..... ۷۰
- جدول (۲-۴): نسبت مشاغل رسمی و غیر رسمی از بازار کار تهران..... ۷۱
- جدول (۳-۴): سهم طبقات مختلف شغلی از بازار رسمی و غیر رسمی شهر تهران..... ۷۲
- جدول (۴-۴): متوسط مقیاس معادل و متوسط خط فقر در هر بعد خانوار..... ۷۶
- جدول (۵-۴): نسبت فقر در شهر تهران..... ۷۷
- جدول (۶-۴): نسبت فقر، شکاف فقر، شدت فقر در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران..... ۷۸
- جدول (۷-۴): نسبت فقر در هر منطقه از کل فقرا..... ۸۰
- جدول (۸-۴): نسبت فقرا بر حسب طبقه شغلی..... ۸۱
- جدول (۹-۴): نسبت فقرا بر حسب نوع شغل (رسمی و غیررسمی)..... ۸۲
- جدول (۱۰-۴): نسبت فقرا بر حسب جنسیت سرپرست خانوار (از کل فقرا)..... ۸۳
- جدول (۱۱-۴): نسبت فقرای زن سرپرست و مرد سرپرست در هر گروه..... ۸۴
- جدول (۱۲-۴): نسبت فقرا بر حسب ماهر یا غیر ماهر بودن..... ۸۶
- جدول (۱۳-۴): سیمای فقر در شهر تهران بر حسب نوع شغل و طبقه شغلی..... ۸۷

جدول (۴-۱۴): سیمای فقر شهر تهران بر حسب جنسیت سرپرست خانوار و به تفکیک نوع شغل،

طبقه شغلی و مهارت (ترکیب فقرا) ۹۱

جدول (۴-۱۵): سیمای فقر خانوارهای زن سرپرست در تهران بر حسب به تفکیک نوع شغل، طبقه

شغلی و مهارت..... ۹۲

جدول (۴-۱۶): سیمای فقر خانوارهای مرد سرپرست در تهران بر حسب به تفکیک نوع شغل، طبقه

شغلی و مهارت..... ۹۲

جدول (۴-۱۷): نسبت تعداد شاغلین در خانوارها..... ۹۴

جدول (۴-۱۸): نسبت تعداد شاغلین در خانوارهای فقیر و غیر فقیر..... ۹۵

فهرست نمودارها

- نمودار(۴-۱): سهم طبقات مختلف شغلی از بازار کار تهران..... ۷۰
- نمودار(۴-۲): سهم مشاغل رسمی و غیر رسمی از بازار کار تهران..... ۷۱
- نمودار(۴-۳): سهم طبقات مختلف شغلی از بازار رسمی و غیر رسمی شهر تهران..... ۷۲
- نمودار(۴-۴): نسبت فقر در شهر تهران..... ۷۷
- نمودار(۴-۵): نسبت فقر به تفکیک مناطق..... ۷۹
- نمودار(۴-۶): نسبت فقرا بر حسب طبقه شغلی..... ۸۲
- نمودار(۴-۷): نسبت فقرا بر حسب نوع شغل..... ۸۳
- نمودار(۴-۸): نسبت فقرا بر حسب جنسیت سرپرست خانوار(از کل فقرا)..... ۸۴
- نمودار(۴-۹): نسبت فقرای زن سرپرست..... ۸۵
- نمودار(۴-۱۰): نسبت فقرای مرد سرپرست..... ۸۵
- نمودار(۴-۱۱): نسبت فقرا بر حسب ماهر یا غیر ماهر بودن..... ۸۶
- نمودار(۴-۱۲): نسبت فقرا بر حسب نوع شغل در طبقه متوسط..... ۸۸
- نمودار(۴-۱۳): نسبت فقرا بر حسب نوع شغل در طبقه پایین..... ۸۸
- نمودار(۴-۱۴): سیمای فقر خانوارهای زن سرپرست..... ۹۳
- نمودار(۴-۱۵): سیمای فقر خانوارهای مرد سرپرست..... ۹۳
- نمودار(۴-۱۶): نسبت تعداد شاغلین در خانوارها..... ۹۵
- نمودار(۴-۱۷): نسبت تعداد شاغلین در خانوارهای فقیر..... ۹۶
- نمودار(۴-۱۸): نسبت تعداد شاغلین در خانوارهای غیر فقیر..... ۹۶

چکیده

گام نخست در برنامه مبارزه با فقر، شناسایی هر چه دقیق‌تر فقرا است. ارتباط بین فقر اقتصادی خانوارها با ویژگی‌های آنها از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. از آنجا که اصولاً هدف از محاسبه خط فقر، محاسبه شاخص‌های فقر می‌باشد، از این رو در مطالعه حاضر بعد از محاسبه خط فقر با استفاده از شاخص‌های گروه FGT به برآورد میزان و شدت وقوع فقر در خانوارهای شهر تهران با توجه به شغل سرپرست خانوار و منطقه محل سکونت پرداخته شده است.

هدف از انجام این مطالعه ارائه تصویری از ابعاد مختلف فقر اقتصادی در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران در سال ۱۳۸۷ است. در این پیمایش حدود ۲۲ هزار خانوار شهر تهران در نمونه آماری حضور دارند. نحوه توزیع فقر بین خانوارهای شهر تهران بر حسب خصوصیات مختلف اقتصادی-اجتماعی (منطقه جغرافیایی سکونت خانوار، نوع شغل سرپرست خانوار، نوع فعالیت اقتصادی سرپرست خانوار، جنسیت سرپرست خانوار، میزان تحصیلات سرپرست خانوار) محاسبه شده است.

مهم‌ترین نتایج این مطالعه عبارت است از:

- در شهر تهران احتمال وقوع فقر در خانوارهایی که سرپرست آنها دارای مشاغل غیر رسمی است، تقریباً ۳ برابر مشاغل رسمی است.
- نقش مهارت یا تحصیلات در تغییر وضعیت فقرا بسیار کلیدی است. به ویژه آنکه کلیه فقرای زن سرپرست طبقه شغلی پایین، متعلق به گروه‌های غیر ماهر می‌باشند.
- حضور ۳۲ درصد از فقرا در خانوارهای با سرپرست شاغل در طبقه متوسط و ماهر، حکایت از ناکافی بودن درآمد حتی برای آن دسته از سرپرست‌هایی که در طبقه بندی ماهر و تحصیل کرده قرار دارند، دارد.
- حدود ۴۲٪ جمعیت شهر تهران زیر خط فقر هستند. (شاخص P_0)
- می‌توان یک رتبه‌بندی از خانوارهای فقیر بر حسب شدت فقر آنها تشکیل داد. بر این اساس خانوارهای فقیر غیر رسمی طبقه متوسط، بیشترین شدت فقر را تجربه می‌کنند و سپس خانوارهای فقیر غیر رسمی طبقه پایین، رسمی طبقه متوسط و رسمی طبقه پایین قرار می‌گیرند.
- حدود ۶۲٪ از خانوارهای شهر تهران ۱ شاغل در خانواده دارند و بقیه بیش از ۱ شاغل. حدود ۴۵٪ از خانوارهای غیر فقیر بیش از ۱ شاغل در خانواده دارند که این امر ظرفیت بالای این افراد را برای فقیر محسوب شدن نشان می‌دهد، در صورتی که تنها ۱ شاغل در خانواده داشتند.

- واژگان کلیدی: فقر مطلق، خط فقر، شاخص فقر فوستر، گرپر، توریک (FGT)، سیمای فقر، تبعیض در بازار کار.

فصل اول

طرح تحقيق

مقدمه

فقر همواره به عنوان یک مسئله جهانی مطرح بوده و ریشه‌گرفتاری‌ها و عقب ماندگی‌های بخش عظیمی از مردم کره زمین و از جمله بخش مهمی از جامعه ما را تشکیل می‌دهد. تحقیقات مختلف از افزایش نابرابری و فقر در جهان خبر می‌دهد.

در گزارش توسعه انسانی سال ۲۰۰۳ برنامه توسعه سازمان ملل متحد، وضعیت فقر در پایان دهه ۱۹۹۰ این گونه توصیف می‌شود:

"در حال حاضر ۵۴ کشور فقیرتر از سال ۱۹۹۰ هستند. در ۲۱ کشور نسبت بیشتری از مردم در گرسنگی به سر می‌برند. در ۱۴ کشور، کودکان بیشتری قبل از ۵ سالگی می‌میرند. در ۱۲ کشور، نرخ ثبت نام مدارس کاهش یافته است. چنین پس رفت‌هایی در زندگی بشر بی سابقه بوده است. از میان ۶۷ کشور (فقیر)، نسبت جمعیت فقیر در ۳۷ کشور افزایش یافته است، در ۱۹ کشور بیش از یک چهارم افراد گرسنه اند و اوضاع در حال بدتر شدن است. در ۲۱ کشور، نرخ گرسنگی افزایش یافته است. در ۷ کشور تقریباً یک چهارم کودکان ۵ سالگی خود را نمی‌بینند. در دهه ۱۹۹۰ در ۱۲۵ کشور در حال توسعه و در حال گذار، رشد درآمد متوسط سرانه کمتر از ۳ درصد بوده و در ۵۴ کشور، درآمد متوسط سرانه کاهش یافته است. تنها در سه کشور، شکاف نرخ مرگ و میر کودکان میان گروه‌های ثروتمند و فقرا کمتر شده است".

در پاسخ به چنین وضعیتی و به منظور جلوگیری از توسعه فقر بود که نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای، اقدامات نمادین و عملی را در پیش گرفتند. برای مثال، **سازمان ملل**، دهه (۲۰۰۶-۱۹۹۷) را دهه ریشه‌کنی فقر نام نهاد. **بانک جهانی** برای تحقق دنیایی رها از فقر، جهانیان را به اقدام مؤثر و برخورداری عمومی از بهداشت، مسکن و آموزش دعوت نمود. در همین راستا در سال ۱۹۹۶، **سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی** هدف گذاری کرد که از طریق مشارکت

جهانی تا سال ۲۰۱۵، نیمی از افرادی که فقیر هستند از شرایط فقر شدید خارج شوند. این اقدامات در بسیاری از مناطق جهان با موفقیت مواجه شد. در ایران نیز برای مبارزه با فقر پیش بینی هایی صورت گرفته و چندین بار لایحه فقر زدایی تهیه و تنظیم شده است اما متأسفانه این اقدامات، نتایج چندان رضایت بخشی به همراه نداشته است.

از آنجایی که فقر مقوله ای چند بعدی است، محققین با توجه به دیدگاه و رشته مطالعاتی خود، از جنبه های مختلف آن را بررسی می کنند. در حوزه سیاست گذاری برای کاهش فقر ابتدا باید توان و ظرفیت اقتصاد ملی برای مبارزه با فقر ارزیابی گردد، به این دلیل که در درازمدت کاهش فقر در گرو رشد و توسعه اقتصادی است. اما در کوتاه مدت برای تنظیم سیاست های حمایتی و مبارزه با فقر ابتدا باید متناسب با منابع مالی در دسترس، مفهوم مناسبی از فقر در نظر گرفته شود. برای مثال اگر یکی از کشورهای توسعه یافته صنعتی در صدد از بین بردن فقر نزد اتباع کشور خود بر آید، مسلماً باید مفهوم نسبی فقر را بپذیرد. زیرا اساساً در چنین کشوری ممکن است فقر به مفهوم مطلق وجود نداشته باشد. پس از انتخاب مفهوم فقر می توان خط فقر را محاسبه و درصد افراد فقیر را اندازه گرفت.

در خصوص فقر و اندازه آن در ایران و همچنین تأثیر سیاست های اقتصادی مختلف بر فقر مطالعات بسیاری صورت گرفته است. اما با بررسی این مطالعات متوجه می شویم که «درصد افراد فقیر» محاسبه شده دارای دامنه بسیار وسیعی است، به طوری که برای مثال بعضی محققین معتقدند در یک سال معین کمتر از ۱۸ درصد جمعیت ایران فقیر می باشند و بعضی نتیجه گرفته اند ۷۰ درصد جمعیت، درگیر فقر می باشند. علت این تفاوت شدید در چیست؟ برای تفاوت اندازه فقر در مطالعات مختلف چند دلیل را می توان برشمرد: اول آنکه مفهوم فقر از نظر محققین مختلف، ممکن است متفاوت باشد. نگاه اندیشمندان و محققین به فقر و طرز تلقی و تعریف آنها از فقر متفاوت است. دوم آنکه برای اندازه گیری فقر روش واحد مورد توافقی وجود ندارد و هر محقق از یک روش خاص برای محاسبه فقر استفاده می کند. سوم آنکه متغیر یا متغیرهایی که به کمک آنها فقر

ارزیابی می شود، متعدد بوده و همین امر موجب تفاوت در اندازه فقر در مطالعات مختلف می شود. برای مثال اگر در اندازه گیری فقر از درآمد استفاده شود، نتایج، متفاوت از زمانی خواهد شد که از متغیر مخارج استفاده شود.

اندازه گیری فقر به دو دلیل اساسی مهم است: دلیل اول هدفمندسازی^۱ انواع کمکها به اقشار محروم و آسیب پذیر و دلیل دوم بررسی روند و نحوه تغییرات شدت فقر در طول زمان و یا در مکان های مختلف است. در این میان دولت به عنوان نهادی که در تلاش است تا با تخصیص منابع مالی، اقشار فقیر را یاری کند، نیازمند شناسایی هرچه دقیق تر گروه هدف است. نکته ای که باید بدان توجه کرد این است که چتر حمایتی باید طوری گسترده شود که اولاً افراد مستحق از آن بهره مند شوند (خطای نوع اول) و در ثانی افرادی که استحقاق آن را ندارند، در آن گنجانیده نشوند (خطای نوع دوم)^۲. بدین ترتیب با در نظر گرفتن محدودیت مالی دولت، باید روش هایی را برای شناسایی فقرا انتخاب کرد که "فقیرترین فقرا"^۳ در اولویت برنامه فقرزدایی قرار گیرند. با طرح چنین ایده ای، تحقیقات وسیعی پس از اواسط دهه ۷۰ میلادی و با انتشار مطالعات آمارتیا سن آغاز شد. تا قبل از دهه ۷۰، عمده ترین معیار فقر که مورد برآورد قرار می گرفت، نسبت فقرا بود که در استخراج آن تنها تعیین یک خط فقر اهمیت داشت. بدین ترتیب نسبتی از اعضای نمونه مورد بررسی که زیر این خط قرار می گرفتند به عنوان درصد فقرا معرفی می شدند. مهمترین کاستی این شاخص عدم بیان عمق و شدت فقر بود که این دو عامل در جای خود اهمیت فراوانی داشتند. کاستی مورد نظر باعث شد که سن در سال ۱۹۷۶ خصوصیات یک شاخص فقر مناسب را تبیین کند (سن ۱۹۷۶). پس از وی مهمترین کار انجام شده توسط فوستر، گریر و توربک صورت پذیرفت. آنها موفق شدند گروهی از شاخص های فقر را ارائه دهند که به عنوان شاخصهای FGT خوانده می شوند و خصوصیات مورد نظر سن را برآورده می کنند. نتیجه عمده کار آنها جهت گیریهای

^۱ Targeting

^۲ خطای نوع اول و دوم در واقع از علم آمار بر گرفته شده و امروزه در ادبیات فقر مصطلح گردیده است. در این باره رجوع کنید به منبع ۴۰.

^۳ Poorest Of Poor

جدید در زمینه شناسایی فقرا بود، آنان همچنین نشان دادند که بهترین روش مطالعه فقر، بررسی نامتمرکز آن است؛ بدین معنی که جامعه مورد بررسی را به گروه های مختلفی تقسیم و میزان سهم هر یک را در فقر عمومی برآورد کردند (Foster, Greere, Thorbeke, ۱۹۸۴). فوستر و شوروکس براساس چنین برداشتی نشان دادند که تنها شاخصهای گروه FGT توانایی دارند در صورت تجزیه همچنان خصوصیات مورد نظر را حفظ کنند و در همین حال بتوانند با فقر عمومی مرتبط باشند (Foster & Shorrocks, ۱۹۹۱). به همین دلیل امروزه شاخصهای گروه FGT ، به سبب خصوصیت اصلی خود یعنی "تجزیه پذیری"^۱ کاربرد فراوانی یافته اند.

این فصل به کلیات طرح شامل مسئله پژوهش، اهداف، فرضیات و روش تحقیق اختصاص دارد. در فصل دوم به ادبیات اقتصادی فقر و بازار کار پرداخته شده است. در فصل سوم به اختصار به مطالعات انجام گرفته در این خصوص اشاره شده است. در فصل چهارم به معرفی و پردازش داده ها و تجزیه و تحلیل بازار کار در شهر تهران و شناسایی فقرا بر اساس ویژگی های سرپرست خانوار پرداخته شده است و در فصل پنجم نیز با جمع بندی مباحث و ارائه توصیه های سیاستی بحث خاتمه یافته است.

۱-۱- مسأله پژوهش

افزایش رفاه اقتصادی و کاهش فقر یکی از اهداف اصلی برنامه های توسعه اقتصادی در هر کشوری است. بر این اساس علاوه بر تدوین و اجرای برنامه های توسعه پنج ساله در کشور، اقدامات حمایتی بسیاری برای مقابله با فقر به اجرا درآمده است. با این وجود به نظر می رسد که عوامل متعددی مانند رکود اقتصادی، بیکاری شدید، تغییرات جمعیتی و سایر عوامل اجتماعی- اقتصادی همراه با

¹ decomposability

اتخاذ روش های معمولی تأمین نیازهای مردم (به شکل پرداخت یارانه های عام و غیر هدفمند) سبب گردیده تا هم چنان با معضل فقر و عواقب ناشی از آن در سطح کشور، درگیر باشیم. بنابراین طراحی و اجرای برنامه های جدید در جهت مبارزه با فقر و نابرابری، ضروری به نظر می رسد. سنجش فقر منجر به درک روند تحولات فقر می شود و تصویری منسجم از فقر در طول زمان ارائه می دهد. در نتیجه دولت را قادر به هدف گذاری و اتخاذ تصمیمات و اقدامات لازم می نماید.

در مطالعات مربوط به فقر همواره تشخیص خانوارهای فقیر از غیر فقیر به عنوان ملاکی برای شناخت فقر در جامعه محسوب می شود. اما این ملاک هیچ نوع اطلاعی راجع به پراکندگی خانوارهای فقیر و نحوه توزیع آنها در کل جامعه مورد نظر بدست نمی دهد. بر همین اساس لازم است به منظور شناخت نحوه توزیع فقر بین خانوارها بر حسب خصوصیات مختلف اقتصادی، اجتماعی (میزان تحصیلات سرپرست خانوار، منطقه جغرافیایی سکونت خانوار، نوع شغل و نوع فعالیت اقتصادی سرپرست خانوار، جنسیت سرپرست خانوار و غیره) سهم هر گروه از خانوارها از کل فقر جامعه مشخص شود.

از آنجا که کاهش فقر یکی از دغدغه های اصلی دولت هاست، اندازه گیری ابعاد فقر و نحوه پراکندگی آن میان گروه های مختلف اجتماعی و مناطق جغرافیایی و همچنین بررسی علل فقر با توجه به ویژگی های خاص خانوارها، اولین گام در جهت شناسایی گروه ها و مناطق هدف و اتخاذ تصمیمات و سیاست های مناسب می باشد. به دلیل تفاوت در سطح رفاه خانوار در بخش های مختلف ناشی از تفاوت در قیمت ها، امکانات موجود و همچنین نیازها و تنوع سلیقه های مصرف کنندگان، برخورد کلی با موضوع فقر و اعمال یک خط فقر عمومی برای کشور جایز نبوده و بررسی های دقیق تر و جزئی تر (به تفکیک مناطق یا گروه های اجتماعی) را ضروری می سازد. لذا در این تحقیق توجه خود را به طور خاص به مناطق ۲۲ گانه شهر تهران به دلیل موقعیت اجتماعی و